

การพัฒนาชุมชนบนฐานพหุวัฒนธรรม : ความท้าทายต่อการจัดการศึกษา
สังคมสงเคราะห์เชิงพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย

Multiculturalist-based Community Development: The Challenge towards
Social Work Education Provision in Northern Thailand
Pattanaphanu Tooltham

พัฒนภาณุ ทูลธรรม^{1*}

Received : 5/8/2020

Revised : 7/29/2020

Accepted : 9/3/2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอสถานการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับภาคเหนือของประเทศไทยที่เป็นความท้าทายหลายมิติทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และสวัสดิการสังคม พร้อมกันนั้นคือ การพิจารณาการจัดการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ในประเทศไทยว่ามีเนื้อหาเป็นอย่างไรโดยพิจารณาจากสารัตถะปัจจุบันที่เป็นอยู่ หลังจากนั้นเป็นการนำเสนอว่า เมื่อสถานการณ์ปัญหาและความท้าทายทางสังคมของภาคเหนือประเทศไทยเป็นเช่นนี้ การจัดการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์จะเข้าไปตอบโจทย์ต่อกลุ่มเป้าหมายคือประชาชนภาคเหนืออย่างไรภายใต้หลักการทางสังคมสงเคราะห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเป้าหมายผู้เปราะบางทางสังคมในภาคเหนือของประเทศไทย

คำสำคัญ: พหุวัฒนธรรม, การพัฒนาชุมชน, การจัดการศึกษาสังคมสงเคราะห์, ภาคเหนือ

Abstract

This article aims at presenting on social situations concerning to the northern Thailand in many perspectives including social, economic, political, environmental, cultural and social welfare aspects. Also, let you reconsider of the provision of social work education now. Later, let you determine what the orientation of the social work education provision should be in which will meet needs of northern people particularly for those who are vulnerable and marginalized in the area of northern Thailand regarding

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

* Corresponding Author. Tel.062-5932595 E-mail : pattanaphanu.tooltham@yahoo.com

to the social work principles.

Keywords : multi-cultural, community development, the provision of social work education, northern Thailand

ปฐมบท

ท่ามกลางพลวัตของสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลงของประเทศภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประชาชนจำเป็นต้องปรับตัวและเรียนรู้กับการเปลี่ยนแปลงนี้ในหลายมิติที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของตนเอง อันได้แก่ มิติเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม สวัสดิการสังคม และมิติอื่นๆที่เป็นเงื่อนไข/ปัจจัยอันมีอิทธิพลหรือเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ

สถานการณ์โดยทั่วไปของสังคมไทยปัจจุบัน ประชาคมอาเซียนมีเนื้อหาสำคัญที่เรียกว่า 3 เสาหลักที่ประเทศภาคีสมาชิกต้องดำเนินการร่วมกัน ได้แก่ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ความร่วมมือทางการเมืองและความมั่นคง และความร่วมมือทางสังคม-วัฒนธรรม โดยวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการป้องกัน แก้ไขปัญหา และพัฒนาสังคมเฉกเช่นวิชาชีพสังคมสงเคราะห์นั้นเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างชัดเจนในมิติความร่วมมือทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากภายใต้มติดังกล่าวนั้นให้ความสำคัญกับสวัสดิการสังคม อันหมายถึง ระบบบริการหรือระบบหลักประกันความมั่นคงของชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตายซึ่งอาจจัดการโดยภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาสังคม ชุมชน หรือภาคส่วนอื่นที่มีส่วนร่วมในการให้ความช่วยเหลือ ป้องกันปัญหา พัฒนามนุษย์และสังคมภายใต้เป้าหมายการกินดีอยู่ดีของประชาชน จนกระทั่งแก้ไขปัญหาระยะยาวสู่การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนและสร้างความเป็นธรรมทางสังคมต่อไป

สิ่งหนึ่งซึ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่ากันคือ การจัดการศึกษาสังคมสงเคราะห์หรือวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพของบุคคล เพราะเป็นเสมือนวิธีการ แนวทาง หรือกระบวนการหล่อหลอมให้ผู้ผ่านกระบวนการศึกษาเรียนรู้สามารถก้าวออกไปสู่พื้นที่การปฏิบัติงานที่ตอบโจทย์กับสถานการณ์ปัญหาตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด ระดับประเทศ จนกระทั่งถึงภูมิภาคอาเซียน

สถานการณ์และบริบททางสังคมของภาคเหนือ

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยปัจจุบันท่ามกลางกระแสทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์ ทำให้สภาพปัญหาของมนุษย์และสังคมทวีความซับซ้อนและหลากหลาย ปัญหาความยากจนซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งก็ยังคงอยู่ ทว่าเชื่อมโยงกับไม่เพียงแต่ประเด็นการมีความมั่นคงทางรายได้หรือการมีสภาพการทำงานที่ดีเท่านั้น หากแต่มีลักษณะสัมพันธ์กับการขาดโอกาส ขาดสิทธิอันส่งผลกระทบต่อชีวิตเป็นห่วงโซ่ ทั้งสุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม การเข้าถึงบริการสังคม ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงของประเทศและภูมิภาคอาเซียน นำมาซึ่งการขบคิดอย่างมหาศาลต่อการวางแผนนโยบายสวัสดิการสังคม รวมทั้งการดำรงชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นให้มีความเป็นอยู่ที่ดี อารมณ์ไวซึ่งวัฒนธรรมที่ยั่งยืน สามารถปรับตัวรองรับกับการเปลี่ยนแปลงที่ถาโถมเข้าในหลายมิติ

ขณะเดียวกัน การพัฒนาเศรษฐกิจผ่านโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับเขตเศรษฐกิจพิเศษและประชาคมอาเซียนก็จำเป็นต้องพิจารณาผลกระทบให้รอบด้านว่า เส้นทางการค้าหรือโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับเศรษฐกิจพิเศษ การค้าชายแดน และการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนี้ก่อให้เกิดประโยชน์หรือผลกระทบกับประชาชนในเขตพื้นที่อย่างไร กอปรกับความท้าทายในการบริหารจัดการน้ำซึ่งส่งผลกระทบเป็นวงกว้างต่อประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวนา ปัญหาสุขภาพอนามัยอันเกิดจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ประเด็นดังกล่าวนี้เกี่ยวพันกับการบริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืน ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นและประเทศอย่างแท้จริง

ทั้งนี้ สังคมไทยในอีกประมาณ 10 ปีข้างหน้า ก็จะก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุเต็มตัว (มีประชากรวัย 60 ปีขึ้นไปเกินกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ) ทำให้นักบริหารสวัสดิการสังคมและวิชาชีพสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้องคิด วางแผน หรือมีมาตรการทางนโยบายและการปฏิบัติการบางอย่าง มีระบบสวัสดิการผู้สูงอายุที่ครอบคลุม ทั่วถึง เป็นธรรม มีระบบการคัดกรองการช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันคือ มีระบบสวัสดิการบางอย่างที่เชื่อมร้อยชักตอสังคมกับคนทุกเพศทุกวัยให้มีส่วนร่วมในการเป็นส่วนหนึ่งของการจัดสวัสดิการ โดยอาจไม่จำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือจากรัฐเท่านั้น ปัญหาเด็ก เยาวชน และครอบครัวก็เป็นความท้าทายของสังคมไทยในการป้องกันและแก้ไขปัญหาระยะยาว โดยมีหลายประเด็นที่จำเป็นต้องให้ความสำคัญสำหรับวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ อาทิ ปัญหาการตั้งครรภ์โดยไม่พร้อม ปัญหาครอบครัว ความไม่เสมอภาคและการเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งเพศที่ถูกละเลยผ่านความรุนแรงในครอบครัวโดยผูกโยงกับทัศนคติและวัฒนธรรมทางสังคมชายเป็นใหญ่ (patriarchal society) อย่างแนบแน่น การกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ระบบวัฒนธรรมถูกทำลายลงด้วยอิทธิพลของลัทธิบริโภคนิยม การช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางสังคมลดน้อยลง ประเด็นต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อความมั่นคงในชีวิตและความเป็นอยู่ของสังคมไทยโดยภาพรวมทั้งสิ้น

ในการอธิบายบริบทของสังคมภาคเหนือ ผู้เขียนจะพิจารณาตามมิติที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และมิติสวัสดิการสังคม โดยมีรายละเอียดดังนี้

มิติเศรษฐกิจ

ปฏิเสธได้ยากว่าความมั่นคงในชีวิตและการกินดีอยู่ดีของมนุษย์ เงื่อนไขที่สำคัญมากคือ ประเด็นเศรษฐกิจ ทั้งนี้ประชาชนภาคเหนือพึ่งพิงกับสถานะทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ที่น่าเป็นห่วงยิ่งคือ ผู้ที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมชนบท จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) กว่า 2,125 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญกับ ปัญหาการมีงานทำมีรายได้เป็นอันดับหนึ่ง (ร้อยละ 30.56) (สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 10 จังหวัดเชียงใหม่, 2556, น.15) สะท้อนให้เห็นว่าการมีงานทำหรือมีรายได้เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง โยงไปถึงปัญหาหนี้สินครัวเรือนและการมีที่ดินทำกินด้วย เนื่องจากภูมิประเทศของภาคเหนือเป็นภูเขาสูง บางพื้นที่ยังเป็นพื้นที่ทับซ้อนระหว่างเขตที่ดินทำกินกับเขตป่าสงวน/

อุทยานแห่งชาติ/เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า นอกจากนี้บางพื้นที่ที่ประชาชนพึ่งพิงกับระบบเกษตรแบบพันธสัญญา (contract farming) กับบริษัท ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อเลี้ยงสัตว์ จนกระทั่งทำให้พื้นที่ป่าหลายแห่งถูกทำลาย ซึ่งการพึ่งพิงระบบเกษตรแบบนี้อาจเป็นคำถามว่า ชาวบ้านพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริงหรือไม่ เพราะผลิตผลและตลาดอยู่ภายใต้เงื่อนไขของระบบทุนภายนอก

ยิ่งไปกว่านั้น ประเด็นท้าทายของสังคมไทยภาคเหนือและการเป็นประชาคมอาเซียนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านได้แก่ เมียนมาร์ ลาว จนไปสู่จีนแผ่นดินใหญ่ อาทิ การพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่อำเภอเชียงแสน เชียงของ แม่สาย จังหวัดเชียงราย ก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจ การพัฒนาการจัดการลุ่มน้ำสาละวินระหว่างไทยกับเมียนมาร์ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน การพัฒนาการค้าชายแดนห้วยโก๋น จังหวัดน่าน ภูคู้ จังหวัดอุตรดิตถ์ เขตเศรษฐกิจพิเศษ (special economic zone) อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เนื่องจากการค้าชายแดนภาคเหนือมีศักยภาพและขยายตัวสูง และเป็นการค้าที่เกินดุลมาตลอดตั้งแต่ปี 2549 การค้าชายแดนนี้มีมูลค่ากว่า 24,359 ล้านบาท มีอัตราขยายตัวสูงอย่างต่อเนื่องเฉลี่ยร้อยละ 22.8 ต่อปี โดยเฉพาะเมื่อถนนสาย R3A ก่อสร้างแล้วเสร็จเพื่อเชื่อมโยงระหว่างไทย ลาว และจีน (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2553, น. 7) สิ่งเหล่านี้ถือเป็นความท้าทายที่เราไม่เพียงพิจารณาแต่มีผลกระทบเชิงนโยบายทางเศรษฐกิจของประเทศ หากแต่ต้องคำนึงถึงความเป็นอยู่ที่ดีของผู้คนในพื้นที่ด้วย เช่น หากจะพิจารณาเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ การค้าชายแดน ประชาชนท้องถิ่นจำเป็นต้องได้รับข่าวสารที่ครอบคลุมจากการดำเนินงานของนโยบายรัฐ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนกลุ่มที่มีแนวโน้มได้รับผลกระทบเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจมาตรการบางอย่างอันส่งผลต่อชีวิตของเขา

มิติสังคม

สังคมประเทศกำลังพัฒนารวมทั้งสังคมไทยอีก 10 ปีข้างหน้าจะก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเต็มตัว ดังรายงานของสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 10 จังหวัดเชียงใหม่ (2556, น. 9-22) ที่มองว่า สัดส่วน ผู้สูงอายุจะเพิ่มเป็นอีกเท่าตัวของผู้สูงอายุในปัจจุบัน หรือร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ หรือ เกือบ 1 ใน 4 ของประชากรทั้งหมด ในปี 2568 ซึ่งคาดการณ์ว่าผู้สูงอายุจะมีอายุยืน แต่ก็ประสบปัญหาการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังเพิ่มขึ้น หรือมีภาวะความจำเสื่อม (คาดว่าจะมีมากกว่า 700,000 คน) ส่งผลให้ประเทศต้องมีการงบประมาณและภาระค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลของรัฐในการดูแลผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น และยังพบว่าอัตราส่วนในวัยแรงงานที่มีศักยภาพในการเกื้อหนุนผู้สูงอายุมีแนวโน้มลดลงโดยตลอด จากประชากรวัยแรงงานประมาณ 6 คนที่สามารถให้การดูแลเกื้อหนุนผู้สูงอายุ 1 คน ในปี 2551 จะเหลือเพียง 2 คนต่อผู้สูงอายุ 1 คนในปี 2573 ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุที่ถูกกลืนและถูกทอดทิ้งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สูงอายุบางส่วนก็เข้าไม่ถึงบริการด้านต่างๆ อาทิ สุขภาพ นันทนาการ อาชีพ ทั้งยังเป็นผู้สูงอายุยากจน ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และมีการเลี้ยงดูบุตรหลานด้วย อย่างไรก็ตามในเชิงกลุ่มเป้าหมายนั้น กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 45.94 มองว่าเป็นปัญหาเด็กและเยาวชนเป็นอันดับหนึ่ง ส่วนมิติครอบครัวเป็นประเด็นการหย่าร้าง ขณะที่ปัญหาสตรีเป็นเรื่องความรุนแรงต่อสตรี (ร้อยละ 92.33)

นอกจากนี้ในปี 2553 ผู้อยู่ในกำลังแรงงานภาคเหนือมีเพียงร้อยละ 9.6 ที่ได้รับการคุ้มครอง เนื่องจากส่วนใหญ่อยู่นอกระบบประกันสังคม การศึกษาค่อนข้างต่ำ ระดับประถมศึกษากว่าร้อยละ 52.33 (กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน, 2552 อ้างถึงในไพรัช บวรสมพงษ์ และคณะ, 2552, น. 42) โดยประเด็นระบบการคุ้มครองสิทธิแรงงานนี้จำเป็นต้องพัฒนา เช่น การขยายความคุ้มครองของสิทธิประกันสังคมสู่แรงงานนอกระบบ

จะเห็นว่า ปัญหาของท้องถิ่นภาคเหนือด้านสังคมนั้นซับซ้อนกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ไม่สามารถแยกส่วนได้ในการแก้ไขปัญหา ทว่าต้องการการป้องกันและแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนเป็นระบบที่ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายเพื่อมิให้ปัญหาหนึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาหนึ่ง หรือส่งผลกระทบให้น้อยที่สุด

มิติการเมืองและความมั่นคง

ประเด็นหนึ่งที่ท้าทายต่อเรื่องการเมืองและความมั่นคงของมนุษย์ของประชาชนภาคเหนือ คือ การค้ามนุษย์ (human trafficking) ซึ่งเป็นประเด็นร้อนของทั้งภูมิภาคอาเซียนและสังคมไทยที่จำเป็นต้องพยายามแก้ไข ทั้งนี้ ประเทศไทยเป็นทั้งประเทศต้นทาง กลางทาง และปลายทางของขบวนการแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบนี้ แม้ว่าจะประกาศใช้พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551 กอปรกับการดำเนินงานโดยกระทรวงการต่างประเทศ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ตำรวจตรวจคนเข้าเมือง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนจะพยายามแสวงหาความร่วมมือเพื่อจัดปัญหาและช่วยเหลือเหยื่อจากขบวนการค้ามนุษย์ แต่ปัญหานี้ยังเป็นปัญหาที่ท้าทายและสำคัญยิ่งของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคเหนือ นี่เป็นเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางของขบวนการค้ามนุษย์ที่สำคัญตามแนวตะเข็บชายแดนระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน (เล็ก สมบัติ และคณะ, 2556, น. 41) ได้แก่ ชายแดนอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ช่องทางอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ชายแดนทางธรรมชาติภาคเหนือจังหวัดแม่ฮ่องสอนและเชียงใหม่ ซึ่งติดต่อกับประเทศเมียนมาร์ รวมทั้งชายแดนที่ติดต่อกับลาวคือช่องทางอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เป็นต้น นอกจากนี้ สภาพปัญหาหนึ่งที่ปรากฏอย่างโดดเด่นกับประชาชนภาคเหนือคือการรับรองสิทธิสัญชาติไทย เพราะส่งผลให้ประชาชนเหล่านั้นผู้ไม่รับสัญชาติไทยเข้าไม่ถึงบริการหรือสวัสดิการของรัฐ อาทิ การศึกษาขั้นพื้นฐานและบริการทางการแพทย์ แม้ว่าการทำงานของสำนักงานข้าหลวงใหญ่แห่งสหประชาชาติหรือ UNHCR ประเทศไทยและกระทรวงมหาดไทยจะทำงานอย่างหนักเพื่อรับรองสิทธิการถือสัญชาติกว่า 443,862 คนในเดือนตุลาคมปี พ.ศ. 2558 (Bangkok Post, online, 2015) ก็ตามที่

โดยสรุปในมิติการเมืองและความมั่นคงสะท้อนว่า หน่วยงานรัฐ เอกชน และภาคประชาชนจำเป็นต้องแสวงหาความร่วมมือ ออกแบบมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน เช่น กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเข้ามาทำงานในหัวเมืองใหญ่เพื่อรายได้ที่สูงกว่า แรงงานข้ามชาติจากลาวและเมียนมาร์อพยพเข้ามาในเขตภาคเหนือภายใต้ปัจจัยผลักดันคือความยากจนและการขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ การลี้ภัยจากสงครามของชนกลุ่มน้อยจากรัฐฉานและรัฐกะเหรี่ยง พร้อมกันนั้นก็ยังมีปัจจัยดึงดูดจากภาคเหนือของประเทศไทย

คือมีค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำที่สูงกว่าประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้แรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาทำงานมากขึ้น

มิติวัฒนธรรม

ภาคเหนือเป็นแหล่งที่ผู้คนมีวัฒนธรรมหลากหลาย ภาคเหนือตอนบนเป็นศูนย์รวมของคนไทยล้านนา (บ้างเรียก “คนเมือง”) พุทธศาสนาเหนือ (“อุ้งกาเมือง”) รวมทั้งคนไทลื้อ ไทใหญ่ที่ตั้งเดิมอพยพมาจากเมียนมาร์ ลาว และจีนตอนใต้ ตลอดจนกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง เช่น ปกาเกอญอ ลีซู ลาหู่ ลีว๊ะ อาข่า ม้ง ฯลฯ อยู่เป็นจำนวนมาก ขณะที่ภาคเหนือตอนล่างเป็นประชาชนที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงภาคกลาง ไม่ได้พูดภาษาเหนือ ด้วยวัฒนธรรมที่แตกต่างกันทำให้วิถีชีวิตของผู้คนแต่ละกลุ่มมีวัฒนธรรมและการช่วยเหลือทางสังคมซึ่งกันและกันแตกต่างกันด้วย ทั้งนี้ อุไรวรรณ แสงศรและคณะ (2547, น.98-99) ได้ศึกษากระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของประชาชนผ่านกลไกวัฒนธรรม โดยสรุปผลการศึกษาระบบสวัสดิการบนพื้นที่สูงที่น่าสนใจคือ มีความแตกต่างเชิงขอบเขตและกระบวนการดำเนินงานระหว่างสวัสดิการของรัฐและสวัสดิการของชุมชนท้องถิ่นบนพื้นที่สูง กล่าวคือ สวัสดิการของรัฐนั้นมีขอบเขตรอบคลุมทั้งประเทศ ทำให้เกิดปัญหาในการกระจายทรัพยากรให้ทั่วถึง เป็นธรรม เหมาะสม และเพียงพอ สอดคล้องกับสถานการณ์ของพื้นที่และความต้องการจริงของประชาชนได้ยาก เป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณ ขณะที่สวัสดิการชุมชนท้องถิ่นบนพื้นที่สูงของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นสวัสดิการที่เน้นความหลากหลาย ปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แปรเปลี่ยนไป อันเป็นการถักทอระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมและเปิดพื้นที่ ตลอดจนเปิดโอกาสให้กับชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการออกแบบปฏิบัติ และประเมินความต้องการของตนเองบนฐานทุนทางสังคม ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หรือชุมชนของตนเอง นำไปสู่การตอบโจทยความมั่นคงของชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีอย่างยั่งยืนองค์รวมได้มากกว่า

ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาของ ประสิทธิ์ ลิปะรีชา (2556, น. 59-60) ได้สืบค้นเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนพื้นเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือว่า เป้าหมายของขบวนการเคลื่อนไหวแต่ละเครือข่ายมีความแตกต่างในปณิธาน ทว่าเป้าหมายร่วมกันคือ ไม่เพียงต้องการท้าทายนิยามของรัฐไทยที่มองกลุ่มคนเหล่านี้ว่าเป็น “คนอื่น” ยากจน ด้อยพัฒนา จนกระทั่งเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติแล้ว แต่ยังปรารถนาให้เครือข่ายได้รับการยอมรับเชิงอัตลักษณ์ของตนเอง อันเป็นการฟื้นฟูหรือเรียกคืนความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนของกลุ่มคนดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวของเครือข่ายภาคีเหล่านี้ต้องการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมคาบเกี่ยวกับสวัสดิการและความเป็นอยู่ที่ดีของตนเองเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ การจัดการศึกษาสังคมสงเคราะห์จึงต้องคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายภายใต้ความหลากหลาย หรือ “พหุวัฒนธรรม” ด้วย โดยมีอาจชี้เฉพาะกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เกี่ยวข้องกับการอ้างไว้ซึ่งอัตลักษณ์ที่หลากหลายของผู้คนมิให้ถูกลดทอนคุณค่าหรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ภายใต้การมีค่านิยมหลักทางสังคมสงเคราะห์ว่าด้วยการเคารพในความแตกต่างหลากหลาย หรือเป็นการจัดการศึกษาและการสร้างสรรค์

สวัสดิการที่หลากหลายตอบสนองต่อกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายของภาคเหนือด้วย

มิติสิ่งแวดล้อม

นอกจากวัฒนธรรมล้านนาและกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายแล้ว คงมีบุคคลจำนวนไม่น้อยในประเทศไทยจินตนาการภาคเหนือว่า เป็นภาคหนึ่งของประเทศไทยที่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทภูเขา (ดอย) ป่าไม้ หน่วยจัดการต้นน้ำอันเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนกว่าครึ่งประเทศ ทั้งนี้ ภาคเหนือมีพื้นที่ป่ากว่าร้อยละ 56 ของพื้นที่ภาค และคิดเป็นพื้นที่ป่าร้อยละ 55 ของพื้นที่ป่าทั้งประเทศ (พจนา เอื้ออัมพร, 2555) นั่นหมายความว่า ภาคเหนือเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีจุดเด่นที่เป็นแหล่งวัฒนธรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เป็นแหล่งผลิตอาหารที่หลากหลาย พืชเมืองหนาว ตลอดจนพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง

แม้ว่าภาคเหนือจะมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลก และส่วนหนึ่งเป็นผลจากการทำลายล้างของมนุษย์และระบบทุนนิยม ทำให้พื้นที่ป่าภาคเหนือเริ่มลดน้อยลงภายใต้วาทกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชนที่ผูกติดกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและระบบเกษตรแบบพันธสัญญา เมื่อป่าไม้ลดน้อยลงก็ทำให้ดูดซับน้ำได้น้อยลง ฝนที่ตกเหนือเขื่อนน้อยลง เขื่อนกักเก็บน้ำเพื่อไปใช้ในการเกษตรได้น้อยลง ทำให้ประเทศไทยเผชิญกับภัยแล้งอย่างหนักหลายปีซ้อน ประชาชนที่ได้รับผลกระทบอย่างหนักคือ กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างที่ต้องพึ่งพาการทำนาข้าว อาทิ นครสวรรค์ พิจิตร โลก เป็นต้น ขณะที่ภาคเหนือตอนบนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตเมืองที่อยู่ใกล้ท่ามกลางภูเขาล้อมรอบ กลุ่มคนเหล่านี้ต้องเผชิญกับปัญหาหมอกควัน จนกระทั่งพบว่าประชากรจำนวนเกินครึ่งของภาคเจ็บป่วยจากโรคทางเดินหายใจ (ร้อยละ 54.6) (พจนา เอื้ออัมพร, 2555)

ข้อมูลในมิติสิ่งแวดล้อมของภาคเหนือสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นทวิลักษณ์ กล่าวคือ ในแง่หนึ่งเหมือนเป็นจุดเด่นในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านกลไกวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น การบวชป่าชุมชน เป็นแหล่งต้นกำเนิดของแหล่งน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงคนไทย ทว่าในอีกด้านหนึ่งคือภาคเหนือบางพื้นที่ต้องเผชิญกับภัยคุกคาม เช่น ดินโคลนถล่ม ภัยแล้ง มลภาวะทางอากาศ ตลอดจนทั้งที่ดินทำกินและพื้นที่ป่าซึ่งถูกทำลายโดยการปลูกพืชเชิงเดี่ยว การจัดการศึกษาสังคมสงเคราะห์ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับประเด็นต่างๆ เหล่านี้หรือไม่ อย่างไร เพราะเรื่องราวเหล่านี้ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนภาคเหนือหลายๆ มิติ ทั้งสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

มิติสวัสดิการสังคม

ภายใต้สถานการณ์ปัญหาของภาคเหนือที่มีหลายมิติ แต่ละมิติเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ข้อมูลเชิงสถิติ หลายประการได้บ่งชี้ถึงภัยคุกคามที่ส่งผลต่อชีวิตประชาชนภาคเหนือทั้งสถานะสังคมผู้สูงอายุ ขณะ

เดียวกันก็พบว่า อัตราการสูบบุหรี่และดื่มสุราอยู่ในอัตราสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชน ประชาชนภาคเหนือดื่มสุราสูงเป็นอันดับ 1 ของประเทศ (คณะกรรมการอำนวยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.) , 2556, น. 97) ทั้งนี้ ภาคเหนือเป็นภาคที่ประชาชนในครัวเรือนดื่มสุรามากที่สุด สูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นของประเทศ

ทั้งนี้ การดื่มสุราเป็นสาเหตุหนึ่งนำมาซึ่งปัญหาความมั่นคงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาค่านิยมของเด็กและเยาวชน จนกระทั่งนำไปสู่ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ความรุนแรงต่อเด็ก สตรี และผู้สูงอายุ จำเป็นที่จะต้องได้รับการแก้ไข หรือมีระบบป้องกันปัญหาที่มีประสิทธิภาพในชุมชนพื้นที่ ตลอดจนมีระบบสอดส่องเฝ้าระวังภัยที่เกิดขึ้นกับเด็ก เยาวชน สตรี และผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ

กระนั้นก็ตาม ความโดดเด่นด้านสวัสดิการสังคมของพื้นที่ภาคเหนือยังปรากฏให้เห็นจากการปฏิบัติงานโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (community-based practice) เช่น การดูแลเครือข่ายพ่อแม่ผู้ติดเชื้อเอชไอวีของมูลนิธิธิดาเมตตาธรรม จังหวัดพะเยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างเครือข่ายกลุ่มสนับสนุนเพื่อดูแลพ่อแม่ผู้ติดเชื้อเอชไอวีในชุมชน ตลอดจนช่วยเหลือเด็กที่ได้รับผลกระทบจากเอชไอวีในชุมชน ผ่านกระบวนการอบรมทักษะชีวิต อนามัยเจริญพันธุ์ รวมทั้งช่วยเหลือเด็กและครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากเอชไอวีให้ได้เข้าถึงสวัสดิการของรัฐ ยิ่งไปกว่านั้น จังหวัดเชียงใหม่ยังมีระบบการดูแลเด็กในโครงการครอบครัวอุปการะร่วมกับสถานสงเคราะห์บ้านเวียงพิงค์ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นตัวอย่างของการคืนเด็กสู่ครอบครัวและชุมชนโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยสถาบัน (สถานสงเคราะห์) เด็กบางคนได้รับผลกระทบจากเอชไอวี โดยสถานสงเคราะห์ส่งนักสังคมสงเคราะห์ที่ได้รับการอบรมและมีความรู้ความเข้าใจในการทำงานกับชุมชนและการดูแลเด็กเอชไอวีจากที่เด็กเคยถูกตีตราและเลือกปฏิบัติ โครงการครอบครัวอุปการะได้พัฒนาความเข้าใจของชุมชนต่อระบบการเลี้ยงดูทดแทนและเด็กได้รับผลกระทบจากเอชไอวีมากขึ้นผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและโรงเรียน (Saini et al, 2015, p. 42) นอกจากนี้ ในการดูแลผู้สูงอายุในเขตพื้นที่ มีตัวอย่างให้เรียนรู้ในจังหวัดเชียงรายที่ทุกฝ่ายในชุมชน อันได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ โรงเรียน ผู้นำชุมชน เด็กและเยาวชน ฯลฯ เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุโดยอาศัยทุนทางสังคมผ่านกลไกธรรมาภิบาล โรงเรียนผู้สูงอายุ ตานตอด (ระบบการดูแลช่วยเหลือคนในชุมชนของภาคเหนือ) ช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ประสบกับความยากลำบาก ออมเงินวันละบาท โครงการหมอดัวน้อย อันเป็นเสมือนกลไกหรือโครงการเล็กๆ ที่ช่วยหนุนนำให้เกิดกระบวนการดูแลผู้สูงอายุโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Thepparp & Uemura, 2015, pp. 34-35)

ระบบสวัสดิการสังคมไม่เพียงแต่พิจารณาจากบริการของรัฐที่จัดให้กับประชาชนเพื่อการกินดีอยู่ดีเท่านั้น บางพื้นที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สวัสดิการชุมชนของตนเอง เพราะเป็นระบบที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย ตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของประชาชนและชุมชน ชาวบ้านมีส่วนร่วม เคารพและยอมรับในคุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้คน ตัวอย่างที่ปรากฏให้เห็นในประเด็นสวัสดิการชุมชนของภาคเหนือมีหลากหลายกรณีศึกษา อาทิ การบูรณาการการเรียนรู้ระหว่างวัยภายใต้โครงการ “ปู่สอนหลานสานใยชุมชน” อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน (กองส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายกระทรวงพม., 2554, น. 10-17) โดยเป็นกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนระหว่างผู้สูงอายุกับเด็ก

และเยาวชนผ่านกิจกรรมดนตรีพื้นฐาน ซึ่งมีกิจกรรมสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง อันเป็นวิธีทางหนึ่งที่กลไกชุมชนสร้างความสัมพันธ์ในการดูแลซึ่งกันและกัน ทั้งยังธำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ดำรงอยู่กับชุมชนสืบไป จะเห็นว่า มีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่หลากหลายทั้งผู้สูงอายุ เด็ก และเยาวชน โดยใช้กลไกศิลปวัฒนธรรมหรือดนตรีเป็นส่วนหนึ่งในการเสริมสร้างระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน จึงอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มเป้าหมายที่เป็นช่องว่างระหว่างวัย ตลอดจนวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทูตทางสังคมดั้งเดิมสามารถบูรณาการกันเป็นช่องทางสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งในชุมชน

หรือแม้กระทั่งชุมชนบ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันผ่านกลไกผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งตั้งแต่องค์กรบริหารส่วนตำบลเปียงหลวง วัด โรงเรียน มีกลุ่มออมทรัพย์สวัสดิการชุมชน มีองค์กรเอกชนคือ เครือข่ายปฏิบัติการสตรีไทใหญ่ (Shan Women's Action Network –SWAN) ยึดถือคุณค่าในประเพณีวัฒนธรรมไทใหญ่ จินยูนนาน โดยมีประเพณีปอยส่างลอง ตรุษจีน กินวอ อีกทั้งขยายไปสู่การช่วยเหลือเด็กที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา ตลอดจนการช่วยเหลือชาวบ้านผู้อพยพเข้ามาตามแนวตะเข็บชายแดนไทย-เมียนมาร์ (สำนักมาตรฐานกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2553, น. 16-22) ทั้งนี้การดำเนินงานของระบบสวัสดิการชุมชนบ้านเปียงหลวงสะท้อนให้เห็นถึงการแก้ไขปัญหาและการช่วยเหลือทางสังคมเกี่ยวกับหลายมิติในการดำรงชีวิตของผู้คนในเขตพื้นที่ ทั้งเด็กในสภาวะยากลำบาก ครอบครัวที่อพยพมาจากเขตชายแดน ประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วนสร้างภาคีเครือข่ายในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาให้กับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย

กล่าวโดยสรุปในมิติสวัสดิการสังคม แม้ว่าประชาชนภาคเหนือจะเผชิญกับความท้าทายและภัยคุกคามในหลายๆด้านทั้งสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ประชาชนบางกลุ่มยังยืนหยัดสามารถพัฒนาตนเองและชุมชนให้มีความเข้มแข็งจนกระทั่งสร้างระบบสวัสดิการชุมชนของตนเองขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของตน โดยไม่ได้ละทิ้งมิติใดมิติหนึ่ง ทำงานโดยอาศัยภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบอย่างเป็นองค์รวม

ดังนั้น การจัดการศึกษาสังคมสงเคราะห์ไม่จำเป็นต้องเน้นไปที่กลุ่มเป้าหมายใดกลุ่มเป้าหมายหนึ่งเฉพาะ เพราะปัญหาและความท้าทายในหลายมิติเชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น ตอบสนองความต้องการและวัฒนธรรมที่หลากหลายของประชาชนกลุ่มเป้าหมายภาคเหนือ

การจัดการศึกษาสังคมสงเคราะห์ในปัจจุบัน

ปัจจุบันจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติวิชาชีพสังคมสงเคราะห์พ.ศ. 2556 นับเป็นเวลากว่า 7 ปีแล้วที่วิชาชีพสังคมสงเคราะห์มีกฎหมายควบคุมมาตรฐานอย่างเป็นทางการกับนักสังคมสงเคราะห์เอง และองค์กรสวัสดิการสังคมที่งานสังคมสงเคราะห์สังกัดอยู่ เริ่มต้นนั้นกฎหมายพยายามเอื้อให้นักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพโดยเฉพาะสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ มีใบประกอบวิชาชีพเพื่อรับรองมาตรฐานในการทำงานของตนเอง รวมทั้งนักสังคมสงเคราะห์ทั้งภาครัฐและเอกชนที่ปฏิบัติงานตามพระราชบัญญัติ

ที่เกี่ยวข้องกับงานสังคมสงเคราะห์มากกว่า 10 ฉบับ อาทิ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พระราชบัญญัติควบคุมการขอทาน เป็นต้น โดยให้นักสังคมสงเคราะห์ที่ปฏิบัติงานภายใต้กฎหมายเหล่านี้สอบเพื่อให้ได้ใบประกอบวิชาชีพ หรือมีกระบวนการอบรมทางวิชาการและการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบมากขึ้นเพื่อสร้างมาตรฐานการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ ถือได้ว่าเป็นความก้าวหน้าอีกขั้นที่สำคัญของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์

อย่างไรก็ตาม พบว่า บางครั้งนักสังคมสงเคราะห์เมื่อปฏิบัติงานจริงกับองค์กร เช่น เมื่อเป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ทำงานกับพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (พมจ.) ซึ่งพันธกิจของพมจ.นี้ครอบคลุมผู้เปราะบางทางสังคมหรือผู้ด้อยโอกาสที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุ คนพิการ เด็ก เยาวชน สตรี ครอบครัว คนไร้ที่พึ่ง หรือชุมชน ทำให้บางครั้งการศึกษาเพื่อสร้างความชำนาญการเฉพาะด้านด้านหนึ่งไม่ตอบโจทย์ในการทำงานสังคมสงเคราะห์ที่เผชิญกับความท้าทายหรือปัญหาที่ซับซ้อนได้ กล่าวอีกนัยยะหนึ่งคือ เมื่อท่านลงไปทำงานกับชุมชน ท่านต้องเผชิญกับสถานการณ์หรือกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายทั้งคนพิการ เด็ก เยาวชน ครอบครัว ผู้สูงอายุ ซึ่งบุคคลเหล่านี้อาจอยู่ในครอบครัวหรือชุมชนที่เป็นหน่วยเดียวกัน ขณะเดียวกันเมื่อสืบค้นข้อเท็จจริง (fact finding) สถานการณ์ของชุมชนหรือเพียงครอบครัวเดียวกันก็พบว่า นักสังคมสงเคราะห์ต้องมีความรู้ ความเข้าใจ หรือทักษะในการทำงานกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย เพราะในบางกรณีมีครอบครัวหนึ่งที่มีทั้งผู้สูงอายุที่พิการและป่วยเรื้อรัง เด็กและเยาวชนติดยาเสพติด พร้อมกันนั้นก็มีความรุนแรงในครอบครัว อาจกล่าวได้ว่า ปัญหาของครอบครัวในชุมชนมีความซับซ้อนมากกว่าที่จะทำงานแบบแยกส่วนในมิติเดียวเท่านั้น ยังมีประเด็นการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในพื้นที่ห่างไกลทางภาคเหนือมีความสลับซับซ้อนไปตามสภาพปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม แนวทางที่ควรดำเนินงานคือ การเสริมสร้างความสามารถในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยผ่านความร่วมมือของชุมชนและครอบครัว ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (Weiangkham et al, 2014, p. 517) สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ต้องมีความรู้ความเข้าใจผู้สูงอายุอย่างรอบด้านทั้งมิติสุขภาพ ความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน ตลอดจนสร้างเครื่องมือหรือวิธีการปฏิบัติงานกับครอบครัวและชุมชนผ่านความร่วมมือของบุคคลหลายๆฝ่ายได้

กระนั้นก็ตาม หากจะออกแบบแนวทางการจัดการศึกษาที่สามารถตอบโจทย์กับสถานการณ์สังคมภาคเหนือได้อย่างรอบด้านนี้ ผู้เขียนเสนอว่า “การพัฒนาชุมชนบนฐานพหุวัฒนธรรม” (multiculturalism-based community development) เนื่องจากสังคมสงเคราะห์ชุมชน (community social work) เป็นวิธีการ/เครื่องมือที่ออกแบบเพื่อให้นักสังคมสงเคราะห์ก้าวออกมาทำงานเชิงรุก (outreach) มากกว่าที่จะตั้งรับภายในองค์กรโดยให้ผู้ใช้บริการเข้าหาเมื่อประสบกับความทุกข์ยากเดือดร้อน ทำให้นักสังคมสงเคราะห์ก้าวออกไปสัมผัสโลกหรือพื้นที่การทำงานจริงกับชุมชน เข้าไปทำงานในเชิงป้องกันมากขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายทั้งผู้สูงอายุ เด็ก เยาวชน สตรี คนพิการ แรงงานในท้องถิ่น และผู้ป่วย โดยอาศัยความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติงานโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (community-based practice) เพราะระบบสวัสดิการของรัฐบางครั้งไม่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนและชุมชนอย่างแท้จริง ชีวิต

ความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนไม่อาจพึ่งพิงหรือรื้อรัฐได้ หากแต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน สร้างสวัสดิการบนพื้นฐานของความหลากหลาย หรือที่เรียกว่า “ระบบสวัสดิการแบบพหุลักษณ์” (welfare pluralism) (กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2553, น. 22) ซึ่งความหลากหลายในที่นี้หลากหลายทั้งในแง่การช่วยเหลือและพัฒนาหลายกลุ่มเป้าหมายในชุมชน หลากหลายองค์กรที่มาเกี่ยวข้องทั้งรัฐ เอกชน ภาคประชาชน องค์กรระหว่างประเทศ โดยนักสังคมสงเคราะห์ที่เข้าไปทำงานกับหน่วยงานหรือองค์กรหลากหลายเหล่านี้จำเป็นต้องมีองค์ความรู้และทักษะเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนบนฐานพหุวัฒนธรรมของภาคเหนือ เข้าใจในพลวัตของชุมชนภาคเหนือ จนกระทั่งสามารถออกแบบการทำงานร่วมกับผู้ด้อยโอกาส ผู้เปราะบาง หรือค้นพบความเข้มแข็งของทุนทางสังคมหรือระบบสวัสดิการชุมชนเพื่อป้องกันปัญหาและพัฒนาชุมชนในระยะยาว

ยิ่งไปกว่านั้น การจัดการศึกษาแบบนี้ยังสอดคล้องกับการจัดการศึกษาตามแนวทางศตวรรษที่ 21 โดยนอกจากต้องพัฒนาฝีมือทักษะแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการของนายจ้างในบริบทประชาคมอาเซียนเพื่อสร้างสถานะการแข่งขันกับประเทศเพื่อนบ้านแล้ว สังคมไทยจำเป็นต้องออกแบบการศึกษาที่เรียกว่า “การศึกษาโดยใช้พื้นที่ชุมชนเป็นฐาน” อันตอบเจตน์ต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นด้วย (The Nation, online, 2016) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Jim Ife (2015) ศาสตราจารย์ทางสังคมสงเคราะห์ชื่อดังจาก The University of Western Australia and Curtin University ประเทศออสเตรเลีย ซึ่งกล่าวปาฐกถาในงานสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมนานาชาติที่จัดขึ้น ณ โรงแรมดุสิตธานี ประเทศไทยว่า ภายใต้การแก้ไขวิกฤติการณ์และความท้าทายที่โลกเผชิญอยู่โดยเฉพาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำเป็นต้องเป็นพื้นที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ เป็นทางเลือกใหม่ ว่าด้วยการค้นหาความรู้ เน้นการทำงานกับชุมชนบนความหลากหลาย คำนึงถึงผลกระทบทางนิเวศวิทยา โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเห็นว่า การพัฒนาชุมชนบนฐานพหุวัฒนธรรม น่าจะตอบเจตน์และสอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาภาคเหนืออันมีความซับซ้อนหลายมิติอย่างเชื่อมโยงกันทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ซึ่งผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้องมีความเข้าใจพื้นฐานสถานการณ์เหล่านี้ มีทักษะอันเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานกับชุมชนที่หลากหลายกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายได้อย่างเป็นองค์รวม เพื่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “no one left behind” กล่าวคือ ไม่มีการทิ้งบุคคลใดบุคคลหนึ่งอยู่ข้างหลัง แต่ทุกคนก้าวเดินไปด้วยกัน เปรียบเสมือนการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ซึ่งไม่อาจเน้นไปที่กลุ่มเป้าหมายใดกลุ่มเป้าหมายหนึ่งอย่างแยกส่วนได้ แต่ต้องมีกลไกหรือเครื่องมือที่ออกแบบมาเพื่อแก้ไขและป้องกันปัญหา เช่น การป้องกันปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ความรุนแรงต่อเด็ก เยาวชน และสตรี ก็สามารถใช้ชุมชนเป็นฐานได้ ขณะเดียวกันประเด็นสุขภาวะหรือสวัสดิการผู้สูงอายุเองก็สามารถใช้สวัสดิการชุมชนได้ อันเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ อาจเกิดความยั่งยืนและเป็นธรรมชาติมากกว่าการทำงานเชิงรับโดยผูกติดกับกลไกรัฐราชการปราศจากการทำงานเชิงรุกที่เข้มแข็ง สร้างการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ในท้องถิ่นอย่างเข้มแข็ง สิ่งเหล่านี้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานที่ครอบคลุมหลากหลายกลุ่มเป้าหมายโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้คนทั้งผู้เปราะบางทางสังคม องค์กรภาคีเครือข่าย

รองรับกับวิกฤติการณ์ของประเทศและความท้าทายท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของประเทศ
คำอธิบายเชิงหลักการการจัดการศึกษาสังคมสงเคราะห์โดยการพัฒนาชุมชนบนฐานพหุวัฒนธรรม

ด้วยพลวัตของภูมิภาคอาเซียนและการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในหลายมิติทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทย ภาคเหนือของ ประเทศ อันเป็นพื้นที่ซึ่งอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่หลากหลายก็จำเป็นต้องปรับตัว เรียนรู้มากขึ้น เนื่องจากเมื่อพิจารณาจากภูมิศาสตร์แล้ว ภาคเหนือเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับเมียนมาร์และลาวผ่านพรมแดนทางธรรมชาติคือแม่น้ำโขง แม่น้ำสาละวิน ตลอดจนแม่น้ำเมย รวมทั้งมีหลายพื้นที่ที่จะพัฒนาเป็นเขตการค้าชายแดนและเขตเศรษฐกิจพิเศษ ปัจจัยนี้ส่งผลต่อประชาชนภาคเหนือที่ นอกจากจะทำมาหากินภายในพื้นที่ แต่ด้วยนโยบายและมาตรการที่แปรเปลี่ยนไป ทำให้ผู้คนต้อง ปฏิสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้นซึ่งอาจเป็นทั้งชุมชนเมือง ชุมชนชนบท แม้กระทั่งชุมชนการค้าระหว่าง ประเทศตามตะเข็บชายแดน ระบบการผลิตที่ยังชีพหรือค้าขายภายในประเทศก็ถูกทำลาย พร้อมกันนั้น การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในหลายๆด้านที่เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของภาคเหนือ ต้องอาศัยความรู้ความชำนาญของบุคคลในชุมชนท้องถิ่น วาทกรรมการพัฒนาพื้นที่ภาคเหนืออาจต้องรื้อ ทบทวนใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนามนุษย์บนพื้นฐานความมั่นคงในชีวิต และความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน

ระบบที่ช่วยคุ้มครองและพัฒนาสังคมภาคเหนือประการหนึ่งคือ สวัสดิการสังคมซึ่งอาจจัดขึ้นโดย ภาคส่วนใดภาคส่วนหนึ่ง หรือริเริ่มจากความร่วมมือหลายภาคส่วนจนกระทั่งกลายเป็นระบบสวัสดิการ สังคมแบบพหุลักษณะ ที่คำนึงถึงความแตกต่างของมนุษย์และความหลากหลายในปัญหาและความต้องการ ของชุมชน ขณะเดียวกันวิชาชีพเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมที่เรียกว่า วิชาชีพสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นวิชาชีพ หนึ่งซึ่งมีหน้าที่ช่วยเหลือ ป้องกัน แก้ไข และพัฒนาสังคมต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายของภาคเหนือนี้ พรมแดนการศึกษาและการพัฒนาสังคมอาจไม่ได้อยู่ที่ระบบสวัสดิการของรัฐ วิธี การปฏิบัติงานที่มุ่งช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาเท่านั้น แต่ต้องก้าวไปมีบทบาทในการปฏิบัติงานเชิงรุก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยทางสังคมที่สำคัญยิ่งในฐานะที่เป็นพื้นที่ซึ่งถูกทำลายด้วยวาทกรรม การพัฒนาที่หลากหลาย อาทิ การพัฒนาแบบทุนนิยมกระแสหลักเน้นกลไกตลาดอันขับเคลื่อนโดยภาคธุรกิจ เอกชน การพัฒนาแนววิถีที่เน้นความสอดคล้องและอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล การพัฒนาสาย วัฒนธรรมชุมชนที่เน้นภูมิปัญญา ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนามนุษย์และสังคม

ด้วยเหตุนี้ “การพัฒนาชุมชนบนฐานพหุวัฒนธรรม ” จึงเป็นการจัดการศึกษาสังคมสงเคราะห์ ศาสตร์ที่ผนวกกับปรัชญาว่าด้วย “การช่วยเหลือเขาให้เขาช่วยเหลือตนเองได้” บนพื้นฐานของการยอมรับ ความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม การเคารพในคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของประชาชน กระตุ้นผู้เกี่ยวข้องเป็นส่วนหนึ่งต่อการขยายปริมณฑลความรู้จากห้องเรียนสู่ชุมชน และจากชุมชนสู่ ห้องเรียน นำไปสู่การพัฒนาความรู้กับชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา

เพื่อสร้างผู้ศึกษาให้สามารถปฏิบัติงานโดยใช้ทักษะ เทคนิค และวิธีการสังคมสงเคราะห์ที่หลากหลายสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะผู้เปราะบางทางสังคมภาคเหนือ โดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน (community-based practice) ในการแก้ไขและป้องกันปัญหา ตลอดจนร่วมเป็นภาคีเครือข่ายพัฒนาสังคมบนฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมภาคเหนือ สนับสนุนการสร้างสวัสดิการชุมชนและสวัสดิการพหุลักษณะที่ตอบสนองต่อวัฒนธรรมและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายโดยมีประเด็นเนื้อหาในการจัดการศึกษาดังนี้

- โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมภาคเหนือกับพลวัตของภูมิภาค ศึกษาโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมอันเป็นบริบทที่เกี่ยวข้องกับภาคเหนือ เงื่อนไข-ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในชีวิตของกลุ่มเป้าหมายท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและภูมิภาคอาเซียน ตลอดจนทั้งเรียนรู้นโยบายและมาตรการของรัฐที่มีส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน

- แนวคิด/ทฤษฎีการพัฒนาชุมชนและการจัดการตนเองของชุมชน ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี รูปแบบของการสังคมสงเคราะห์ชุมชน ประวัติศาสตร์ของการปฏิบัติงาน นโยบายความหมายระหว่างทางสังคมสงเคราะห์ชุมชนและการพัฒนาชุมชน รวมทั้งเป้าหมายของงานสังคมสงเคราะห์ชุมชนและการพัฒนาชุมชนว่าด้วยการพึ่งตนเองของประชาชน การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน การพัฒนาแนวโน้ต ชุมชนเข้มแข็ง การเรียนรู้จากกรณีศึกษาชุมชนต่างๆ

- การสร้างพลังชุมชนและกระบวนการเรียนรู้กับชุมชน เรียนรู้เทคนิค ทักษะ และวิธีการปฏิบัติงานกับชุมชน การสร้างสัมพันธภาพ การศึกษาชุมชน การสร้างพลังชุมชน การเสริมสร้างพลังอำนาจ การพิทักษ์สิทธิ กระบวนการจัดการความรู้ (knowledge management : KM) การออกแบบโครงการ การสร้างกิจกรรมกับชุมชน ตลอดจนการสร้างเวทีการเรียนรู้

- บทบาทองค์กรภาครัฐ เอกชน และประชาสังคมต่อการขับเคลื่อนสวัสดิการชุมชนและการพัฒนาสังคม ศึกษากลไกและพันธกิจขององค์กรทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมซึ่งมีส่วนในการจัดสวัสดิการชุมชนภาคเหนือ หรือปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ชุมชนและการพัฒนาสังคม ทฤษฎีองค์กรภาครัฐที่ทำงานกับชุมชน ทฤษฎีการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ทฤษฎีองค์กรภาคประชาชน/ประชาสังคม กลยุทธ์การสร้างภาคีเครือข่าย

- วิจัยวิจัยทางสังคมสงเคราะห์กับชุมชน เรียนรู้กระบวนการทัศน์ในการแสวงหาความรู้กับชุมชน (community research paradigms) การประยุกต์ใช้การวิจัยทางสังคมสงเคราะห์กับชุมชนในเบื้องต้น การค้นหาโจทย์หรือคำถามการวิจัยร่วมกับชุมชน ประเภทของการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์กับชุมชน การออกแบบการวิจัย การปฏิบัติการ จริยธรรมการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์กับชุมชน รวมทั้งทักษะการวิจัยกับชุมชนเบื้องต้น

- วัฒนธรรมและการจัดการกับความขัดแย้ง ศึกษาโครงสร้าง ทฤษฎี และแนวคิดเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลายของชุมชนภาคเหนือ บทเรียนแห่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐกับชุมชน ชุมชนกับบริษัทเอกชน และอื่นๆ ร่วมค้นหาแนวทางที่เป็นไปได้เกี่ยวกับทางออกในการอยู่ร่วมกันของผู้คนในชุมชน
- สิทธิมนุษยชนและความเป็นธรรมทางสังคมบนพื้นที่สูงและอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง-สาละวิน-เมย ศึกษาเป้าหมายของงานสังคมสงเคราะห์ชุมชน/การพัฒนาชุมชนของภาคเหนือว่าด้วยแนวคิดสิทธิมนุษยชน ความเป็นธรรมทางสังคม โดยศึกษาจากบุคคลในพื้นที่จริง องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานอย่างแข็งขันเกี่ยวกับสวัสดิการสังคม/ชุมชนบนพื้นที่สูง กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ การย้ายถิ่น และประเด็นความท้าทายต่างๆ กับกระแสการพัฒนาเชื่อมโยงภาคเหนือกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง สาละวิน เมย และอื่นๆ
- ประเด็นเฉพาะของชุมชนภาคเหนือ : ความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมายและกลุ่มชาติพันธุ์ ศึกษากลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายของชุมชนในเขตภาคเหนือ อาทิ เด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ แรงงาน กลุ่มชาติพันธุ์ หรือประเด็นร้อนของสังคมที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและความมั่นคงของชีวิตในชุมชนภาคเหนือ เช่น สิทธิชุมชนเหมืองแร่พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ โรงไฟฟ้าแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เขื่อนยมบน-ยมล่าง (แก่งเสือเต้น) จังหวัดแพร่ ชาวปกาเกอะญอกับป่าชุมชน การค้ามนุษย์ ผู้ลี้ภัย เป็นต้น

บทสรุป

การพัฒนาชุมชนบนฐานพหุวัฒนธรรม เป็นองค์ความรู้ วิธีการปฏิบัติงาน หรือเป็นกลุ่มรายวิชาหนึ่งของงานสังคมสงเคราะห์ที่เข้าไปตอบโจทย์สอดคล้องกับสถานการณ์กลุ่มเป้าหมายภาคเหนือของไทย ซึ่งแม้ว่าสถานการณ์ปัญหาของกลุ่มเป้าหมายเรียกร้องให้งานสังคมสงเคราะห์เข้าไปเกี่ยวข้องหรือออกแบบสวัสดิการเพื่อรองรับกับปัจจุบันและอนาคตทั้งสวัสดิการผู้สูงอายุ การพัฒนาเด็ก เยาวชน และครอบครัว สวัสดิการแรงงานนอกระบบและแรงงานข้ามชาติ แม้กระทั่งสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์เพื่อสร้างมาตรฐานทางวิชาชีพรองรับกับผลกระทบของโรคระบาด เช่น โควิด-19 ปัญหาสุขภาพจิตของผู้คนทุกช่วงวัย ซึ่งต้องปฏิบัติงานในประเด็นการประเมินสภาวะทางสังคม การให้คำปรึกษา และการคืนผู้ป่วยสู่ครอบครัวชุมชนโดยสร้างทัศนคติที่ถูกต้อง ลดการประทับมลทิน (stigmatization) และการเลือกปฏิบัติ (discrimination) กับผู้ป่วยและกลุ่มเปราะบางทางสังคมอื่นๆ ให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติวิชาชีพสังคมสงเคราะห์พ.ศ. 2556 ซึ่งเป็นบริบทการทำงานที่สำคัญ ทว่าวิธีการหรือแนวทางการศึกษาสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานก็สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันในฐานะที่เป็นวิธีการปฏิบัติงานเชิงป้องกันหรือการทำงานเชิงรุกมากกว่ารอให้ผู้ใช้บริการประสบกับความเดือดร้อนแล้วเข้ามารับการช่วยเหลือจากองค์กรภาครัฐและเอกชน สวัสดิการจากรัฐเพียงด้านเดียวอาจไม่ได้ตอบโจทย์กับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ นอกจากนี้ การพัฒนาชุมชนบนฐานพหุวัฒนธรรมยังหล่อหลอมให้ผู้ศึกษาได้มีความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะและเทคนิคในการปฏิบัติงานกับชุมชนอย่างลุ่มลึก ประยุกต์ใช้เครื่องมือต่างๆ อันทำให้งานสังคมสงเคราะห์ชุมชนลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น แต่ก็ได้สะท้อนถึงองค์ความรู้จากวิธีการสังคมสงเคราะห์และกลุ่มเป้าหมายทางสังคมสงเคราะห์อื่น ทั้งยังสามารถเป็นบันไดสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น

จริงกับชุมชนท้องถิ่นภาคเหนืออย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

- กองส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2554). *บทเรียนการจัดสวัสดิการชุมชนในการพัฒนาศักยภาพเด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุในพื้นที่ 5 จังหวัดน่าน*. กรุงเทพฯ : กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- คณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.). (2556). *รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทยในชนบทจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2556*. กรุงเทพฯ : บริษัท อักษรเจริญ ศรีเอทนิวิ จำกัด.
- ไพรัช บวรสมพงษ์ และคณะ. (2552). *การบูรณาการกลไกการพัฒนาสังคมและสวัสดิการสังคมกรณีพื้นที่ภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- เล็ก สมบัติ และคณะ. (2556). *กลไกความร่วมมือระหว่างประเทศในภูมิภาคอาเซียนเพื่อสนับสนุนงานต่อต้านการค้ามนุษย์และแนวทางการพัฒนาระบบช่วยเหลือคุ้มครองพิเศษแก่ผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์*. กรุงเทพฯ : กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ. (2553). *ร่างยุทธศาสตร์การวิจัยภาคเหนือ (พ.ศ. 2554-2559)*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- สำนักงานสนับสนุนและส่งเสริมวิชาการ 10 จังหวัดเชียงใหม่. (2556). *สถานการณ์ทางสังคมในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ประจำปี พ.ศ. 2556*. กรุงเทพฯ : กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สำนักมาตรฐาน สำนักปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2553). *แกนนำชุมชน/อพม. : ทูทางสังคมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและชุมชน*. กรุงเทพฯ : สำนักมาตรฐาน สำนักปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- อุไรวรรณ แสงศร และคณะ. (2547). *ระบบสวัสดิการบนพื้นที่สูงกับพหุวัฒนธรรม : กรณีศึกษาหมู่บ้านชาวเขาในเขตโครงการหลวง*. กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สำนักงานความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดเชียงใหม่ และสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

- Saini, F., et al. (2015). *The Review of Alternative Care in Thailand : Policy to Implementation with Special Focus on Children Affected by HIV/AIDS (CABA) (Synthesis Report)*. Pathumthani : School of Global Studies, Thammasat University, Thailand.
- Thepparp, R. & Uemura, H. (2015). *Community-based Approach for Developing Age-friendly Communities : The Experience of Hua-Ngum Sub-district, Chiang Rai, Thailand*. Bangkok : Book of Abstracts on 23rd Asian and Pacific Association for Social Work Education Conference 20-24 Oct 2015 Bangkok, Thailand.

บทความในวารสาร

- ประสิทธิ์ สุปรีชา. (2556). พหุวัฒนธรรมนิยมจากรากหญ้า : ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนเผ่าพื้นเมืองและชาติพันธุ์ในประเทศไทย. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, ปีที่ 25 ฉบับที่ 2/2556 (กรกฎาคม-ธันวาคม), 59-106.

- Weiangkham, D., et al. (2014). Problems and Needs of the Elderly in Northern Thailand Remote Area. *Kasetsart Journal (Soc. Sci)* 35, 516 - 523.

เอกสารอื่นๆ

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2553). *แนวคิดรัฐสวัสดิการเพื่อนโยบายสาธารณะ : รัฐสวัสดิการจากขวาใหม่ ถึงซ้ายใหม่*. เอกสารคำสอนวิชา สค. 313 หลักและวิธีการสังคมสงเคราะห์ 3 ภาค 2/2553.
- พจนา เอื้องไพบูรณ์. (2555). *ยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคเหนือในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11*. เอกสารประกอบการบรรยายของสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคเหนือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- Ife, J. (2015). *Crisis and Change : Social Work Contributions to a World in Transition*. Bangkok : Keynote Speaker on 23rd Asian and Pacific Association for Social Work Education Conference 20-24 Oct 2015 Bangkok, Thailand.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- Bangkok Post. (2015). *UNHCR welcomes reduction of stateless people in Thailand*. Retrieved on January 31 2020 from, <http://www.bangkokpost.com/archive/unhcr-welcomes-reduction-of-stateless-people-in-thailand/781837>
- The Nation. (2016). *Thailand faces greatest shortage of skilled labour in ASEAN : World bank*. Retrieved on Feb 1 2020 from, <http://www.nationmultimedia.com/national/Thailand-faces-greatest-shortage-of-skilled-labour-30278222.html>